
En facklig politik för högre produktivitet och mer jämlika livschanser

EN FACKLIG POLITIK FÖR HÖGRE PRODUKTIVITET OCH MER JÄMLIKA LIVSCHANSER

Stockholm 2023

© Arena Idé och Daniel Lind

En rapport från Facken inom industrins produktivitetskommission

Rapporten kan laddas ner från www.arenaide.se/rapporter

Innehållsförteckning

Amerikansk mardröm	4
Brittisk mardröm – och fallande reallöner	4
Ekonomisk rörlighet är produktivt	5
40 år av misslyckad politik har nått vägs ände.....	5
Är det svenska glaset halvtomt eller halvfullt?	6
Vad anser allmänheten om Sveriges ekonomiska rörlighet?	7
Vilka reformer prioriterar allmänheten för att öka den ekonomiska rörligheten?	8
Välfärdsstaten är avgörande, men ingen vill betala för kalaset	10
Hur organiseras ett rättvist samhälle?	10

Amerikansk mardröm

I ett tal hos Manhattan Institute i november 2008 uttryckte sig den avgående presidenten George W Bush på följande [sätt](#): ”Free market capitalism is far more than economic theory. It is the engine of social mobility – the highway to the American Dream.” Tanken med detta tal var, i ljuset av den nyss uppblossade finanskrisen, primärt att försvara den amerikanska ekonomins underliggande styrka, men den här sekvensen blottlägger även den idéströmning som under lång tid har dominerat den ekonomisk-politiska debatten i västvärlden.

Den första komponenten i den här strömningen är föreställningen att det finns en ekonomisk teori och att den alltid sjunger den fria marknadens lov. Det ekonomiskt mest effektiva är således alltid en ekonomi som i minsta möjliga utsträckning påverkas av statlig inblandning och som i största möjliga utsträckning skapar ekonomiska incitament genom stora ekonomiska skillnader. Den andra komponenten är att den fria marknadsekonomin även är bäst på att generera hög relativ ekonomisk rörlighet – att den enskilde individens placering på inkomststegen som vuxen i mindre grad än i andra ekonomiska system bestäms av föräldrarnas inkomster.

Med föreställningen om den oreglerade marknadsekonomins välsignelser och den amerikanska drömmen djupt rotad i den amerikanska folksjälén, och med politiker som endast högst motvilligt släpper sina ideologiska darlings, är det kanske inte så konstigt att president Bush pratade mot bättre vetande. För är det något som den sedan 1990-talet [exploderande forskningen](#) om ekonomisk rörlighet har visat är det att den amerikanska drömmen i praktiken är en mardröm. Detta har dock inte nått ut i befolkningsdjupet. Amerikaner överskattar därför en amerikanska [ekonomiska rörligheten](#). Amerikaner i delstater med lägst rörlighet överskattar den amerikanska rörligheten mest.

Brittisk mardröm – och fallande reallöner

Den amerikanska mardrömmen betyder att det inte finns något annat västland där det är lika svårt att lämna sin ekonomiska bakgrund bakom sig. Växer du upp under ekonomiskt fattiga förhållanden, är sannolikheten större än i andra länder att du som vuxen också tvingas leva ett ekonomiskt fattigt liv. Växer du upp under välbärgade förhållanden, är sannolikheten större än i andra länder att du som vuxen också har en högre inkomst än de flesta andra. Rörligheten mellan generationer upp och ner på den ekonomiska samhällsstegen är högst begränsad.

Efter hand som den här insikten har sjunkit in har stora [forskningsprojekt](#) sjösatts och [böcker](#) skrivits. Detta gäller även för [Storbritannien](#), där den ekonomiska rörligheten nästan är lika låg som i USA. Det här ökade intresset har fått ytterligare kraft av att den absoluta ekonomiska rörligheten – utvecklingen över tid av individens reallön och reala disponibla inkomst – i de två länderna samtidigt har fallit samman för en betydande majoritet av löntagarna.

Även om möjligheten att klättra på den relativa ekonomiska stegen har varit liten, har det stora flertalet tidigare lyckats tillskansa sig en högre köpkraft än sina föräldrar. Nu gäller inte det längre. Som ett brev på posten ser vi en snabbt växande politisk populism.

Ekonomisk rörlighet är produktivt

En annan konsekvens av det ökade intresset är att alltmer fokus har riktats mot de ekonomiska fördelarna med att förbättra den relativa ekonomiska rörligheten mellan generationer. Tanken är enkel: ska ett lands tillväxt utvecklas gynnsamt krävs att landets humankapital användas optimalt. Med låg ekonomisk rörlighet är detta inte möjligt eftersom många ekonomiskt utsatta barns potential inte tas tillvara. Den andra sidan av det här myntet är att barn från ekonomiskt privilegierade uppväxtmiljöer ges en position på samhällsstegen som vuxna som överstiger deras förmåga. Med stora skillnader i inkomst och makt tenderar de privilegierade grupperna att organisera samhället på ett sådant sätt att deras fördelar med större träffsäkerhet kan traderas till nästkommande generationer. Till förfång för demokratin och den ekonomiska effektiviteten.

Världsekonomiskt Forum har [beräknat](#) den ekonomiska effekten av en förbättrad relativ ekonomisk rörlighet. De gör detta utifrån insikten att den ekonomiska rörligheten har minskat i flertalet länder och slutsatsen är att under en tioårsperiod skulle BNP-tillväxten i de 80 länder som ingår i studien öka med ytterligare 4,4 procent – om den ekonomiska rörligheten tog ett betydande steg framåt.

40 år av misslyckad politik har nått vägs ände

I den här rapporten slås även fast att den här ökade produktiviteten endast kan uppnås genom ett samlat och långsiktigt inriktat politiskt program med fokus på minskade inkomstskillnader, högre löner, förbättrade sociala skyddsnät, livslångt lärande, mer progressiva skattesystem och hårdare förmögenhetsbeskattning.

Behovet av den här politiska inriktningen förklaras, enligt Forumet, av att de senaste fyra decennierna kännetecknas av en politik som inte har beaktat de negativa konsekvenserna av avreglerade arbetsmarknader, snabbväxande finansiella marknader, sänkta skatter och ett minskat offentligt åtagande. Det vi nu behöver är således en politik som reparerar skadorna efter 40 år av marknadisering, avreglering och ökade inkomstskillnader. Den här politiken har, som rapportens slutsatser påpekar, lett till en lägre ekonomisk rörlighet som hårdare än tidigare reproducerar historiskt nedärvda – och växande – inkomstskillnader.

Även en organisation som OECD har genomgått en liknande intellektuell omvändelse. Inte minst framgår det av den här [rapporten](#). Sedan 1990-talet har olika dimensioner av ojämlikhet, så som utbildning, inkomst, hälsa, yrke och förmögenheter, utvecklats i samma, negativa riktning. Det gäller även för den relativa ekonomiska rörligheten mellan generationer.

Barn till fattiga (rika) föräldrar tenderar därför som vuxna att i större utsträckning än tidigare fastna i den nedre (övre) delen av inkomstfördelningen. De som oförskyllt föds in i fattigdom har därför en större risk att förbli fattiga under sin tid här på jorden. De växande inkomstskillnaderna har inte kompenseras med högre ekonomisk rörlighet. Tvärtom. Ökade inkomstskillnader och lägre ekonomisk rörlighet har gått hand i hand.

Är det svenska glaset halvtomt eller halvfyllt?

Den omvändelse som har skett utifrån den nya forskningen, tar inte bara sin utgångspunkt i att tidigare idealiserade länder – som USA och Storbritannien – inte har levt upp till förväntningarna, utan också att tidigare förringade länder – inte minst de nordiska – har visat sig leverera över förväntan. Alla de nordiska länderna ligger, trots tidigare teoretiska antaganden om det motsatta, i toppen i världen när det kommer till ekonomisk rörlighet mellan generationer. Sverige tycks dock ligga en bit efter Danmark och Norge.

De nordiska ländernas topposition har underlättat rörelsen bort från en politisk föreställningsvärld som under lång tid har dominerats av mindre välfärd, större inkomstskillnader, lägre skatter, otrygga anställningar och allmänt hårda ekonomiska incitament. Det tycks vara annat som är viktigare för att skapa relativ ekonomisk rörlighet mellan generationer. Och det är därför som OECD, liksom Världsekonomiskt Forum, riktar sina politiska rekommendationer mot sådant som ökad likvärdighet i skolan, offentliga satsningar på bättre hälsa, aktiv arbetsmarknadspolitik, tillgång till rimlig a-kassa och sjukförsäkring, goda arbetsvillkor, begränsade förmögenheter, arv- och gåvoskatter samt progressiva skattesystem.

Det är självklart positivt att den relativa ekonomiska rörligheten mellan generationer är högre i Sverige än i nästan alla andra länder, och att detta bidrar till en mer verklighetsförankrad internationell politisk diskussion, men samtidigt måste den absoluta nivån på den relativa rörligheten fortfarande betraktas som låg. Inte minst framgår detta av Petter Larssons förnämliga bok [Riggat](#). Detta är särskilt tydligt när flera generationer än föräldragenerationen beaktas och när fler släktingar än föräldrarna inkluderas i måttet på rörligheten. När vi gör det tar det inte 2-3 utan kanske 6-7 generationer för avkommorna till fattiga föräldrar att som vuxna nå en genomsnittlig inkomstnivå. Är det moraliskt rimligt?

Grundläggande familjestabilitet som är svår att påverka med politik och skillnader i makt är väsentliga faktorer bakom den här trögheten, men lika uppenbart är att i övrigt jämförbara länder i dag uppvisar stora skillnader i relativ ekonomisk rörlighet. Det om något visar att politiska val leder till olika utfall.

Vad anser allmänheten om Sveriges ekonomiska rörlighet?

Inspirerad av amerikansk [forskning](#) som använder enkätstudier för att bättre förstå hur vi resonerar och lär oss om samhällsekonomiska fenomen, har Facken inom industrins produktivitetskommission låtit [Novus](#) genomföra en enkätstudie riktad till allmänheten om hur den ser på Sveriges relativa ekonomiska rörlighet mellan generationer, hur viktig den är, hur den har förändrats över tid och vilka politiska reformer som bedöms bära på bäst potential att förbättra den.

Det är så klart inte görligt att i den här texten presentera hela paletten av spännande resultat, men några aspekter kan vara särskilt värdefulla att lyfta fram och som du kan reflektera över eller diskutera med andra.

Den representative svensken anser bland annat detta:

- o Möjligheten till ekonomisk rörlighet mellan generationerna har minskat över tid. Med en historisk tillbakablick om 20-30 år är det fler som anser att sambandet mellan föräldrars och barns inkomster som vuxna har försvagats än förstärkts. Med en framåtblick om 20-30 år är det färre som anser att sambandet mellan föräldrars och barns inkomster som vuxna kommer att försvagas än förstärkas.
- o Fler män än kvinnor gör den felaktiga bedömningen att den ekonomiska rörligheten har förbättrats i Sverige de senaste decennierna. Allra mest fel har de unga männen. Andra grupper som mest överskattar utvecklingen de senaste decennierna är höginkomsttagare och personer som bor i mindre tätorter eller på landsbygden. Personer som röstar på moderaterna, miljöpartiet, kristdemokraterna eller liberalerna landar betydligt mer fel än vänsterpartister och sverigedemokrater.
- o Unga, och framför allt de unga männen, gör en betydligt mer dystur bedömning av utvecklingen av den ekonomiska rörligheten under kommande decennier än äldre. Universitetsutbildade är mer skeptiska om framtiden än de med lägre utbildning. Moderater, miljöpartister och liberaler är mest positiva om framtiden, vänsterpartister och sverigedemokrater mest negativa.
- o Sverige anses av det stora flertalet helt korrekt vara mer ekonomiskt rörligt än USA/Storbritannien, men mindre ekonomiskt rörligt än Danmark/Norge. Mest felaktig bedömning av den svenska rörligheten relativt USA/UK görs dock av moderater och sverigedemokrater. Överskattningen av den svenska rörligheten relativt Danmark/Norge är mest påtaglig för väljare som sympatiserar med socialdemokraterna och centern. Äldre underskattar i mycket större utsträckning än yngre den svenska rörligheten relativt US/UK.

o För det stora flertalet svenskar är politiken för ökad ekonomisk rörlighet en viktig aspekt när de väljer vilket parti de ska rösta på. Den här politiken är viktigare för kvinnor än för män. Den är mindre viktig för unga än för äldre. Den är viktigare för högutbildade än för lågutbildade. Den är lika viktig för alla inkomstgrupper, förutom för de med de allra lägsta inkomsterna. Den är minst viktig för de som röstar på kristdemokraterna och sverigedemokraterna, mest viktig för socialdemokrater och miljöpartister.

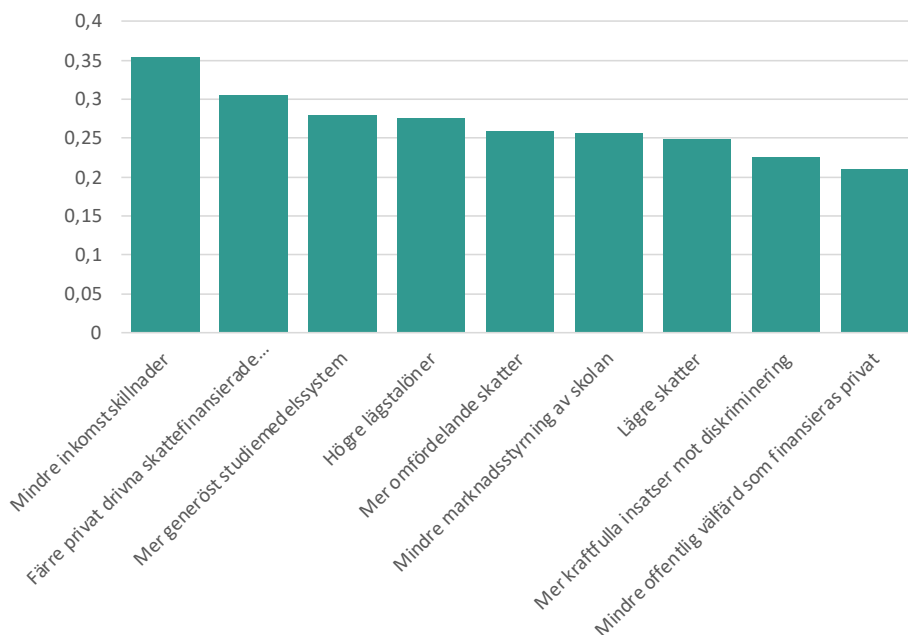
Vilka reformer prioriterar allmänheten för att öka den ekonomiska rörligheten?

Det finns få skäl till att tro att den svenska relativa ekonomiska rörligheten mellan generationer inte kan förbättras i riktning mot den danska. Inte heller finns det skäl att oroa sig för att den danska rörligheten är ett resultat av otillständiga och omoraliska intrång i familjens inre liv. Utifrån den politiska karta som Världsekonomiskt Forum och OECD har mejslat fram, ingår det därför i Novus-enkäten en fråga om vilka politiska reformer som respondenterna föredrar om syftet är att förbättra den ekonomiska rörligheten. Frågan är konstruerad på ett sådant sätt att tio reformer ställs mot varandra och där varje reform uttrycks som ett motsatsförhållande, till exempel i form av större eller mindre inkomstskillnader och högre eller lägre lönelöner.

Av de tjugo svarsalternativen presenteras i diagrammet nedan de nio vanligaste svaren (respondenterna fick maximalt markera sex reformförslag); värdet på det tionde vanligaste svaret uppgår endast till hälften av det nionde. Utan att gå in på alltför många detaljer är det uppenbart att respondenterna helt riktigt gör en tydlig koppling mellan minskade inkomstskillnader och högre ekonomisk rörlighet. Därutöver ser vi att anständiga löner och mer omfördelade skatter ligger högt upp på prioriteringslistan, likväl som mindre marknadsstyrning av skolan och mindre privat finansierad välfärd.

Mest efterfrågad politik med syftet att förbättra den relativa ekonomiska rörligheten mellan generationer.

Andelar. Representativt urval av svenskar, 18-79 år. I fält i maj 2022. Källa: Novus.

De politiska skiljelinjerna mellan de olika förslagen följer det förväntade mönstret. Lägre skatter och en mindre generös a-kassa är till exempel högt prioriterat bland de moderata väljarna, men är lågt prioriterat bland vänster- och miljöpartisterna. Även synen på skatter och omfördelning följer samma klassiska mönster. När det gäller minskade inkomstskillnader ligger det förslaget allra högst upp på socialdemokraternas, vänsterpartisternas och miljöpartisternas prioriteringslista, och näst högst upp på sverigedemokraternas lista. Värt att notera är dessutom att inga liberala väljare sympatiserar med ökade inkomstskillnader, men minskade inkomstskillnader kommer så högt som på femte plats.

Bland de centerpartistiska väljarna är minskade inkomstskillnader det näst mest efterfrågade reformförslaget, efter ett mer generöst studiemedelssystem. Även bland de moderata väljarna är det fler som efterfrågar mindre än större inkomstskillnader. Bland samtliga respondenter förutom de moderata är det fler som efterfrågar mer omfördelande skatter än mindre. Bland samtliga respondenter förutom de moderata är det fler som efterfrågar mindre marknadsstyrning av skolan än mer. Av samtliga partiets sympatisörer är det fler som förordar högre lögstälöner framför lägre.

Välfärdsstaten är avgörande, men ingen vill betala för kalaset

Inriktningen på den genomsnittlige respondentens politiska prioriteringar ligger i linje med vad de ledande internationella institutionerna förordar. En utmaning ligger dock i att respondenterna anser att sänkta skatter är viktigare än höjda skatter för att förbättra den ekonomiska rörligheten. I sak finns det inget som tyder på att ett lägre samlat skatteuttag skulle vara gynnsamt för ett lands relativa rörlighet. Det har ju provats under flera decennier och resultatet tycks vara det omvända.

Men detta svar skär rakt in i den svenska ekonomisk-politiska diskursen, i det att vi under många decennier har fått oss till livs att skatter med nödvändighet försämrar ekonomins funktionssätt och att sänkta skatter, mot bättre vetande, därmed har kommit att bli den kungsväg för ökad tillväxt som den breda politiska mitten förbehållslöst har omfamnat med full kraft. Det är så klart olyckligt eftersom det försvårar en rationell diskussion om de möjliga och bästa vägarna för en högre svensk ekonomisk rörlighet – och därmed för mer jämlika livschanser och högre produktivitet. Om inte annat visar detta på betydelsen av makten att sätta dagordningen.

Möjligen kan man säga att näringslivets ideologer har kommit halvvägs: de har lyckats sälja in det moraliskt och ekonomiskt nödvändiga i sänkta skatter, men vi håller fortfarande fast vid att välfärden och små inkomstskillnader spelar en viktig roll för hur mer jämlika livschanser uppnås. Detta spänningsfält kommer successivt att växa fram som den ekonomisk-politiska debattens epicentrum. Därför finns det just nu ett utrymme för det fackliga Sverige att tydligare och skarpare kliva fram i frågor som rör Sveriges framtida produktivitet – och dess koppling till skatter, välfärdsstat, arbetsliv, inkomstskillnader och jämlika livschanser.

Hur organiseras ett rättvist samhälle?

Ett sådant steg kräver en ny karta – en karta som hämtar sina konturer från den samtida forskningen om relativ ekonomisk rörlighet mellan generationer och den efterföljande politiska omvändelse vi ser allt tydligare i omvärlden. Helt avgörande i detta är att inte betrakta en förbättrad ekonomisk rörlighet som en effekt av ökade inkomstskillnader, att vi får det förra på bekostnad av det senare. Detta är en tankefigur som under lång tid har dominerat svensk politik, men utvecklingen i omvärlden visar att den är daterad. Ska vi slippa framtida kriskommissioner, likt de vi har sett i USA och Storbritannien, krävs således fackligt och politiskt nytänkande.

I detta ligger inte bara att identifiera alla de indikationer – till exempel snabbt ökande inkomst- och förmögenhetsskillnader, ökade hälsoskillnader, minskad likvärdighet i skolan, växande socioekonomiska skillnader i boende, minskad ekonomisk omfördelning, mer otrygghet i arbetslivet och ökad relativ fattigdom – som pekar i riktning mot en dyster framtid för den relativa svenska ekonomiska rörligheten mellan generationer.

Det handlar också om att, likt Världsekonomiskt Forum och OECD, rekonfigurera den politiska reformagendan – att självständigt reflektera över vad historien lär oss, vara nyfiken på vad som händer i omvärlden och utveckla en uppdaterad facklig politik utifrån det.

Bakom detta krävs så klart att de mest centrala målkonflikterna identifieras, men det krävs också en bättre förståelse för den ekonomiska rörlighetens politisk-filosofiska förutsättningar. En uppenbar sådan är att samhället aldrig kommer att vilja eller kunna utjämna alla skillnader i uppväxtvillkor, inte ens med John Rawls [differensprincip](#). Det betyder att spelplanen aldrig kommer att vara helt utjämnad; någon kommer alltid att ha bättre förutsättningar än någon annan.

Att som politisk-moralisk kompass utgå från en ofrånkomlig och oförskyld orättvisa är djupt orättvist. Även om de allra flesta kan sympatisera med idén att en förbättrad ekonomisk rörlighet i Sverige är möjlig och önskvärd, räcker inte detta för att besvara frågan om hur ett rättvist samhälle bör organiseras. Detta gör det dock inte mindre viktigt att sträva efter att den svenska relativa ekonomiska rörligheten mellan generationer ska röra sig i riktning mot den danska. Meritokratin har sina sidor.

Det fackliga Sverige bör utveckla och konkretisera sin politik för ökad produktivitet och högre social rörlighet. Utgångspunkten för detta måste vara den senaste forskningen och den politiska omvändelse som sker i omvärlden.

**Facken inom industrins
produktivitetskommission**

arenaidé